

Tis krimmeneel (3a)

HET NASPEL VAN BETH KETS

Peter van den Elsen

Inleiding

In 1980 werd in Gemerts Heem al volop aandacht geschonken aan de wederwaardigheden van Beth Kets en dominee Pannekoek.¹ Daar werd al melding gemaakt van het gegeven dat nog verschillende personen een getuigenis voor de rechtbank hadden afgelegd, maar dat deze verklaringen in de Gemertse archiefstukken niet konden worden teruggevonden. Een aanvulling kwam eerder al binnen van Joep Coppens uit Vlierden die in het rechterlijk archief van Lieshout het een en ander aantrof. De geschiedenis van Beth Kets en dominee Pannekoek kan nu opnieuw worden aangevuld met de gegevens die Peter van de Wijngaard op dook in het rechterlijk archief van Beek en Donk.

Beth Kets wordt opgepakt

Op drie oktober 1797 wordt Elisabeth Riddermans, bijgenaamd Beth Kets, in Beek en Donk aangehouden omdat ze geen pas in bezit heeft.² Ongeveer drie weken daarvoor is ze samen met Augustinus de Groot uit Holland gekomen. De twee hebben daar bij Izak de Haan in Werkendam en bij Kees van der Poel aan Smitshoek op de Hooge Steeg gewerkt. In Noord-Brabant teruggekomen leidt ze een zwervend bestaan. Ze trekt van dorp naar dorp en probeert samen met Augustinus de Groot, 'waar zij voor meijd bij is',

allerlei kleinigheden van 'spellen, naalden, reijnastels (= schoenveters) als andersints' aan de man te brengen. Verder komt ze aan de kost door te bedelen.

De reden voor hun terugkomst naar Noord-Brabant is niet duidelijk. Misschien dat Augustinus de Groot weer eens bij zijn broer op bezoek wilde. In het proces staat namelijk vermeld dat hij samen met Beth Kets op één oktober de nacht doorbrengt bij zijn broer Laurens de Groot in Breugel. Vandaar zijn ze vertrokken naar het Groene Wout onder Aarle, waar ze overnachten in de schuur van Gijsbert Maas. De volgende dag vertrekken ze naar Lieshout en drinken ze bij Thomas Peter Jacobs een kop koffie, waar ze twee stuivers voor betalen. Een van de aanwezigen in de herberg is drossaard Dolleman, die de pas van Augustinus wil controleren. Omdat De Groot geen pas bij zich heeft, wordt hij ingerekend. Beth Kets gaat achter dit tweetal aan om te zien wat er gebeuren zou. In Beek en Donk aangekomen wordt ze door Hendrik van Will, president-schepen van Beek en Donk, aangehouden voor een pascontrole. Beth zegt dat ze nooit geen pas heeft gehad, waarop Van Will besluit haar in verzekerde bewaring te stellen. Het tweetal is al eens eerder ingerekend geweest. In 1791 zijn ze namelijk in Erp opgepakt, ook al omdat ze geen pas bij zich hebben. Op 20 februari 1791 zijn ze naar Den Bosch overgebracht en in de Stadspoort opgesloten. Na hun ontslag is er niets meer van hen vernomen.

In Beek en Donk worden allerlei Gemertse getuigen gehoord.³ Wat zij inbrengen is voor een deel al eerder gepubliceerd. Sommige gebeurtenissen kunnen echter met de Beek en Donkse verklaringen worden aangevuld.

In de stukken die aangehaald worden in het proces tegen Beth Kets zitten ook enkele verklaringen die zijn afgelegd in het proces tegen dominee Pannekoek. Dit proces leidde er uiteindelijk toe dat hij uit zijn ambt werd gezet.

Zoals al eerder geschreven leidde de dominee een losbandig leven. Hij dronk en schold veel, vervulde zijn ambt slecht, had vaak hooglopende ruzies met zijn echtgenote, hield zich met andere vrouwen op en vocht menigmaal. Over de vechtpartijen van de Gemertse dominee het volgende.

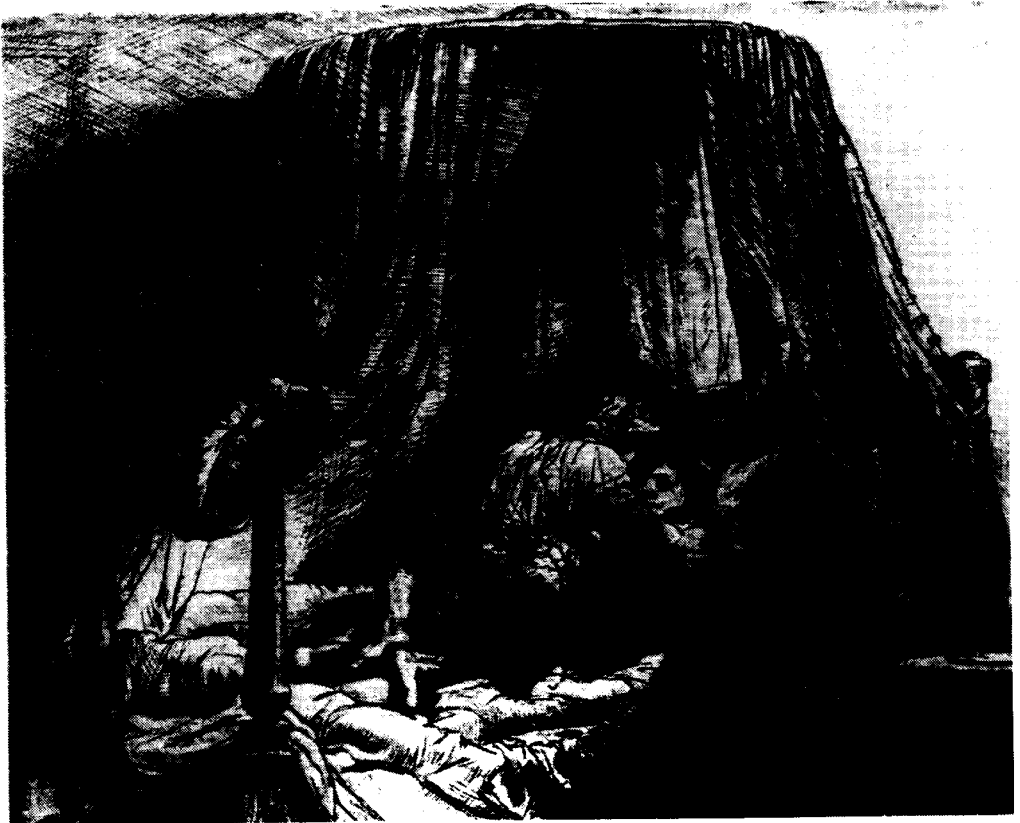
Een gevecht om een stukje luchthout

Op 26 augustus 1788 wilde Peregrinus Arnoldi samen met zijn broers Johannes en Christiaan een stukje 'luchthout' (= waarschijnlijk vlierhout) gaan brengen aan de kinderen van de gereformeerde koster en schoolmeester Hermanus van Ravestijn.⁴ Op het moment dat hij door het poortje van het voormalige Predikherenklooster wil gaan, komt hij dominee Pannekoek tegen. De dominee zegt dat hij het stukje luchthout wil hebben. Als Peregrinus dit weigert, wordt de dominee kwaad en probeert het af te nemen. Ze raken aan het vechten, waarop Peregrinus het houtje weggooit. Het komt terecht in de 'geut' tegenover vrouw Van Zeelands huis, waar zijn broer Joannes het oprapt. De dominee ziet dit en vraagt aan Joannes waar hij het stukje hout heeft gelaten. Joannes zei daarop: 'dit raakt u niet', waarop hij het op een lopen zet. In zijn vlucht gooit Joannes het stukje hout over een muur van Reinier van der Aa. De dominee gaat daarop terug en probeert vervolgens de jongste van Arnoldi, Christiaan, te grazen te nemen. Christiaan, die luidt om hulp schreeuwt, zet het eveneens op een lopen en weet het huis van Joannes Maassen in te vluchten.

Twee heren, die bij de dominee logeren, komen op het tumult af om te horen wat er aan de hand is. Pannekoek, die almaar woedender wordt, schreeuwt om hun hulp, waarop beide heren de predikantswoning ingaan en met twee dubbelloopse geweren terugkomen. Een van de twee heren gaat in de poort van het klooster staan, zodat er niemand meer door durft. Willem van Elten, die uit de herberg van Blankaerts op het hulpgeroep komt toesnellen, pakt van de man die in de poort staat het geweer af. Kort daarop staat hij oog in oog met de andere heer, die zijn geweer op Van Elten richt. Maar Van Elten laat zich niet kennen, springt de andere heer tegemoet en pakt ook dat geweer af. De dominee, die van achterom bij de poort is gekomen, loopt op Van Elten af om de twee heren te bevrijden. Als Van Elten hem waarschuwt dit niet te doen komt op dat moment de vrouw van de predikant aangelopen. Zij vraagt de ruziemakers de kwestie bij te leggen en bij haar binnen wat te komen drinken, waarmee het spektakel met een sisser afloopt.

Vissen in het Beekse Broek

Op zondag 1 februari 1789 besluit Peregrinus Arnoldi te gaan wandelen in het Beekse Broek. Daar aangekomen ziet hij dominee Pannekoek samen met Willem de Fost, die beiden bezig zijn om een visnet uit het water te halen. Vervolgens zag hij dat het tweetal het visnet naar het huis van Cornelis Beekmans bracht.

'n veugeltafereel (Rembrandt, 1646)

Over dit visnet zou later ruzie ontstaan tussen de dominee en Arnoldus van Schijndel, bijgenaamd Nol Kobe. Pannekoek, die blijkbaar niet met een mes kon vechten, was zijn huis ingelopen om een 'karrewats' te halen 'met een moordprijem' daarin. Dit vond Van Schijndel wat al te gortig. Om erger te voorkomen besluit hij met de dominee 'peijs' (=vrede) te sluiten.

Peregrinus eindigt zijn verklaring met te zeggen dat hij de dominee voor het laatst gezien heeft op zondag 4 oktober 1789. Evenals Pannekoek woont hij op die zondagmiddag het schieten van de schutterij van Sint Joris 'op den voogel' bij en wel van 's middags drie uur tot de vogel er is afgeschoten.

Ruzie onder de heg

Verschillende getuigen maken verder nog melding van een gevecht dat plaatsvond tussen de dominee en Gerard Blankaerts. De predikant had weer eens een slechte dag. Hij was kwaad op Gerard Blankaerts en schold en vloekte hem uit. Gerard Blankaerts liet zich dit niet gebeuren en wilde de dominee dit vloeken eens even met zijn knuisten afleren. Ook de beide echtgenotes van het tweetal bemoeiden zich met de ruzie en raakten eveneens in een slaande ruzie verzeild, zodat ze daar met vieren onder de heg lagen te vechten. Even duurde dit zo, totdat omstanders de ruziemakers uit elkaar haalden.

Dat een aantal verklaringen uit het proces tegen Pannekoek ook bij Beth Kets worden ingebracht, komt omdat de getuigen in hun verklaring steevast wisten te vertellen dat de dominee Beth Kets 'veugelde', zoals uit het volgende blijkt.

Gelijk een hete rekkel en een vuile teef

Op 20 april 1789 is het in Gemert jaarmarkt. De vrouw van dominee Pannekoek, Johanne Koocken, is op dat moment met haar kind een week op vakantie bij haar vader in Valkenswaard.⁵ Tijdens de vakantie van zijn vrouw eet de dominee de meeste tijd in de herberg van Gerard Blankaerts, vorster en gerechtsbode van Gemert.

Een te lustig stel ?

Voor de Gemertse rechtbank hadden verschillende getuigen al verklaard dat ze op de dag van de jaarmarkt 's avonds om negen uur tussen Beth Kets en dominee Pannekoek een spel hadden gezien dat te schandelijk was om voor de Gemertse rechtbank te vertellen. De zelfde getuigen zijn voor de Beek en Donkse rechtbank wat vrijpostiger. Zo zegt Willem de Fost dat hij op die dag door de bovenruiten van de herberg van Gerard Blankaerts 'loerde' en heeft gezien dat Beth Kets 'lag over teegens een nieuw karre rad, 't geene schuijns teegen de muur of vensters aldaar agter op de plaats stond. Dat dominee Pannekoek, predicant te Gemert, aldaar boven op of teegen dezelve Beth Kets lag maakende zulke beweeginge waar uijt de getuige bespeurde, dat zij te saamen vleeschelijke conversatie hielden. Of dat gemelde dominee Beth Kets aldaar veugelde, om het met dezelfde woorden te zeggen zoals de dominee dat doet, gelijk een heete rekel op een vuijle teeff deed.'

'n rekel en 'n teef
(detail uit 'n 16-de eeuwse
prent van Breughel)

De herbergiers dochter, Geertruij Blanckaert, was door het gelach van Willem de Fost nieuwsgierig geworden. Ze pakte een stoel en zag door het bovenraam eveneens het schouwspel. Maar ze bleef niet lang kijken, zo zegt ze voor de rechtbank, want ze wilde deze 'schandaleuse daaden' niet langer aanschouwen.

Beth Kets krijgt tien jaar

Op 28 oktober 1787 komt de Beek en Donkse rechtbank tot een uitspraak.⁶ Elisabeth Riddermans, alias Beth Kets, wordt vanwege landloperij en het niet hebben van een pas, bestempeld als een zeer gevaarlijk persoon, met name vanwege haar slecht en onzedelijk gedrag. Beth wordt veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf. Op kosten van de Meijerij van Den Bosch mag ze deze tijd doorbrengen in 'de Paapenbril' in Den Bosch. Alsof dat nog niet genoeg is, mag ze, nadat ze haar straf heeft uitgezeten, zich levenslang niet meer in Noord-Brabant ophouden.

Met dank aan Peter van de Wijngaard.

NOTEN:

Verklaring van woorden:

- veugelen: beslapen, zich paren met (Van Dale)
- rekel: mannetje van de hond (Van Dale)

1. Peter van den Elsen, Beth Kets en Dominee Pannekoek, Tis Krimmeneel (3) in Gemerts Heem 1980, p.8-14. Zie verder: Peter van den Elsen, De Komschool. Geschiedenis van het Lager Onderwijs in Gemert, 1978, p.13-14.
2. Streekarchief Peelland te Deurne; Beek en Donk - Criminele Rol invnr.40, f.168v-172v.
3. De getuigen die genoemd worden zijn: Peregrinus zoon v. Dominicus Arnoldi, 21 jr; Willem de Fost, 23 jr; Geertruy Blankaerts, 22 jr en Johanna Maria Blankaerts 19 jr, dochters van het echtpaar Gerard Blankaerts (herbergier, vorster en gerechtsbode van Gemert) en Maria Adam Reijkers, beide ook getuigen.
4. Streekarchief Peelland te Deurne; Beek en Donk R.A. Invnr.78, f.130v-134v d.d. 17-10-1789.
5. Idem f.144-145v. en f.126-130 d.d. 26-9-1789
6. Streekarchief Peelland te Deurne; Beek en Donk - Criminele Rol Invnr.40 f.171-172v d.d.13-11-1797.